

РОЗДІЛ II. ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

УДК 347.791.3:792.8

Ю. В. Єфіменко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

СИСТЕМА ХОРЕОГРАФІЧНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В РОСІЇ

У статті окреслюються еволюція структури та змісту хореографічно-педагогічної освіти Росії, період з моменту зародження вищої педагогічної хореографічної освіти в Росії (з 1970-х років) до сьогодні; висвітлюються філософські основи хореографічного мистецтва та психологічні основи хореографічно-педагогічної освіти; аналізується розвиток хореографічно-педагогічної думки в Росії.

Ключові слова: *хореографічно-педагогічна освіта, антропологічна педагогіка.*

Постановка проблеми. Педагогіка хореографічної освіти є однією з найбільш специфічних у загальній педагогіці, історії педагогіки та освіти. Специфіка хореографічної освіти в тому, що вона найбільш повно несе в собі автентичність зв'язку мистецтва й навчання, мистецтва й виховання: відрізняючись украй жорсткими, тривалими та трудомісткими методами формування особистості хореографа, що вимагає також і постійного вдосконалення художньо-виражальних засобів впливу на аудиторію. На відміну від більшості інших видів освіти, хореографічна освіта в Росії ставить і винятково високі вимоги до фізичних можливостей студентів. Формування хореографічно-педагогічної освіти являє собою особливий інтерес для теорії та історії

педагогіки, де під впливом об'єктивних чинників, умов і технологій передачі майстерності, розвитку цілісного виду мистецтва в контексті передачі досвіду досягнуті успіхи світового рівня.

Аналіз актуальних досліджень. Велику увагу хореографічно-педагогічній освіті, зокрема, перспективам її розвитку приділено в працях А. Я. Ваганової, С. С. Холфіной, М. Ф. Іваницького, Н. П. Базаровою, В. П. Мей, Н. І. Тарасова, В. С. Костровицької, А. А. Писарєва, Р. В. Захарова, С. Н. Головкіної, А. М. Мессерера, Т. І. Васильєвої, П. А. Пестова, М. М. Серебренникова, Н. А. Вихровий, Є. П. Валукіна, Г. Н. Прибилова, А. В. Никифорової, Б. Я. Брегвадзе, Л. М. Ларіної, О. В. Жаднюгою, Н. В. Соковіковою, Т. Б. Нарской, А. П. Кирилова, Л. І. Ярмолевич.

У нашому дослідженні ми також спиралися на праці в галузі теорії та історії хореографічної освіти в Росії, що дають культурологічну оцінку педагогічної реальності. Вони є важливим джерелом вивчення процесу становлення й розвитку хореографічної освіти в Росії. До числа таких робіт слід віднести праці Д. С. Лихачова, А. І. Арнольдова, А. А. Аронова, Ю. М. Лотмана та ін.

Мета статті – характеристика системи хореографічно-педагогічної освіти в Росії, яка конкретизована в таких завданнях:

- окреслити філософські основи хореографічного мистецтва та психологічні основи хореографічно-педагогічної освіти;
- розглянути розвиток хореографічної думки в Росії в руслі антропологічної педагогіки.

Виклад основного матеріалу. Філософські основи хореографії, як досконале володіння власним тілом, слід відшукувати у філософському осмисленні людини як атрибута тілесного універсуму.

У сучасній ситуації методологічного плюралізму, коли «більше користі дає збільшення кількості методологій і теорій», толерантних одна до одної, виникає проблема вибору «тілесних» асоціацій, уявлень, інтерпретацій і рефлексій. Ця проблема поширюється на пошуки шляхів створення цілісних концепцій людини (і концепцій

цілісної людини), на розгляд тілесності людини як передумови людської історії, визначення місця людини в тілесному універсумі, осмислення тілесності в постмодернізмі, фемінізмі й інших інтелектуальних напрямках у некласичному філософському просторі.

Поняття тілесності є багатозначним. Воно входить до системи цінностей, піддається соціальному нормуванню, санкціонуванню, осуду та схваленню суспільною свідомістю, входить як один із значущих елементів у соціальні ідеали та ін. Тому поняття тілесності фактично перетворилося на філософську, тобто загальноуніверсальну категорію. З-поміж множини значень цієї категорії основним є філософсько-антропологічне, що позначає провідний атрибут людини, введений до системи таких категорій, як «фізіологічне», «психічне», «духовне», «природне», «соціальне», «культурне» та ін.

Поняття тілесності означає наділеність тілом, володіння тілом і різні способи «користування» ним, модуси його функціонування; зв'язок із тілом, зафіксованість у тілі, неминучу «приземленість» через тягар тіла; самовираження, самоствердження, самоздійснення, самоідентифікацію, визначення місця в соціальній ієрархії за допомогою тіла, за його посередництва. Тіло є передумовою розвитку людини й людства, тобто історії, культури, діяльності, комунікації, мислення, усіх видів творчості [3, 9–17].

Серед сучасних ідей і концепцій, які серйозно вплинули на розвиток хореографічно-педагогічної думки в Росії, виокремлюють антропологічну педагогіку. Актуалізація антропологічної парадигми в педагогіці не випадкова. Одні автори її пов'язують з новими соціально-економічними умовами, інші з новими суспільними відносинами в суспільстві, треті – з гуманізацією і гуманітаризацією науки.

Наша позиція дещо інша: педагогічна антропологія є не більше, ніж складовою частиною єдиного світового загальнокультурного історичного процесу й загального русла науки. Методологічна позиція антропологічного підходу до художньої освіти передбачає філософсько-антропологічне осмислення та обґрунтування професійної художньо-

педагогічної освіти, звернення до педагогіки, етнографії, соціології, культурології, мистецтвознавства, акмеології, загальної психології, психології мистецтва, фізіології, анатомії та інших наук. Широке охоплення галузей людинознавства зумовлений сутністю художньої творчості (як основи художньої освіти) і людини в ньому, специфікою художнього виховання й навчання засобами мистецтв (музичного, хореографічного, образотворчого). Дослідження художньої творчості показує, що воно має яскраво виражену антропну феноменологію.

З філософської точки зору художня творчість розглядається як онтологічний принцип існування світу, з одного боку, і як спосіб буття людини у світі, – з іншого. Художньо-естетична проблематика творчості спеціалізує філософську тему в межах художнього осягнення й освоєння світу, естетичного переживання та творчого споглядання власного буття.

Хореографічна думка розвивалася в Росії в руслі антропологічної педагогіки, ідеї трактування мистецтва як посередника сходження людини від індивідного до духовного.

Розгляд та змістове наповнення в контексті проблеми дослідження антропологічної моделі розвитку людини звертає увагу на основні фрагменти, розроблені в працях Б. Г. Ананьєва, А. В. Брушлинського, Л. С. Виготського, С. Л. Рубінштейна та в узагальненому вигляді представлені В. І. Слабодчиковим [1, 95].

С. Л. Рубінштейн наполягав, що в цій своїй якості людина повинна бути введена всередину, до складу суцього, до складу буття світу, який вона і перетворює як свідома істота та суб'єкт дії.

«Людина як суб'єкт, – пише А. В. Брушлинський, – це вища системна цілісність усіх його найскладніших і суперечливих якостей, передусім, психічних процесів, станів і властивостей, її свідомості та несвідомого» [2, 10].

Б. Ф. Ломов вводить поняття «суб'єктивні відносини особистості». У даному випадку термін «становлення» має на увазі не стільки об'єктивний зв'язок особистості з її оточенням, а, насамперед, її суб'єктивну позицію в цьому оточенні.

Будучи інтегральною властивістю особистості, зазначає Б. Ф. Ломов, суб'єктивні відносини накладають певний відбиток на всі психічні процеси (більш широко: на всі психічні явища). Особливо виразно це виражається в їх емоційному тоні, а також у тих ланках процесів, які пов'язані з вибором і прийняттям рішення.

У ході розвитку суб'єктивних відносин формуються специфічні «освіти»: система переваг, думок, смаків, інтересів. Складається також певна система образів, у яких із позицій даної особистості, тобто суб'єктивно й упереджено, репрезентуються різні сторони та компоненти дійсності, у якій вона живе (образ інших особистостей, спільностей, суспільства в цілому тощо) [5, 331].

Це є активний пошук ознак художньої творчості й активне їх поглинання всіма рівнями природи людини. Як парадоксально, але для росту власної особистості необхідна «зустріч душ» – в основному невербальне налаштування.

«Суб'єкт художності», таким чином, – це не тільки її автор, але і її споглядач, його соціальне оточення. Суб'єктність – приріст, доповнює індивіда до активно діючої людини, включеного художністю в систему суспільних зв'язків. Художність у цьому випадку стає генератором «суб'єкт-суб'єктивних» відносин. Виникає «сміслова форма репрезентації однієї людини іншій», переживання присутності автора художнього твору «всередині себе». Сприймається світ, пропущений через іншу особистість. У цьому випадку внутрішні уявлення та поняття стають не «голою репродукцією» тезауруса художнього твору, а семантичною співтворчістю з художником. Художнє переживання може завершитись ефектом катарсису, глибинної особистісної перебудовою, подоланням вихідної езопової смислової перспективи [4, 110].

За словами П. С. Гуревича, своєрідний антропологічний поворот у суспільній свідомості узгоджується з переміщенням «центру інтересу» багатьох наук на проблему людини. Педагогічна антропологія як наука інтегративна відкриває перспективи розробки наукових основ одного з найбільш незвіданих, але наймолодшого за своїм призначенням виду

мистецтва – хореографії, з одного боку. З іншого боку, хореографія привносить у педагогічну антропологію засіб розвитку всебічного та полімодального, тобто реалізує інтелектуальну та емоційну, фізичну й духовну, асоціативно – образну й художню, моральну й патріотичну форми становлення особистості. Займаючи особливе місце в соціальному житті суспільства, як на ранніх етапах розвитку людства, так і в даний час, хореографія є одним зі своєрідних інститутів соціалізації людей, передусім, молодого покоління – дітей, підлітків і молоді, а також виконує й низку інших функцій, притаманних культурі в цілому. Як вид мистецтва хореографія відображає духовний стан суспільства зі ступенем достовірності, що дозволяє розглядати її як «сканер» суспільної свідомості, ментальності, настрою, потреб людини. У ній синтетично відображаються й інші форми суспільної свідомості – наука, міф, релігія, політика, право.

Мистецтво хореографії засноване на музично-організованих, метафоричних, образно-виразних рухах людського тіла. Хореографія зародилося в глибоку давнину. Уже в первісну епоху виник танець як обрядове дійство, безпосереднє вираження радості людей з приводу успішного полювання, перемоги над ворогом, завершення робіт тощо. Поступово втрачаючи зв'язок із конкретикою повсякденного життя, танець формується як мистецтво (уміння), що втілює в собі красу тіла, багатство рухових можливостей людини та, що найголовніше, глибину її емоційних станів.

Антропологічний характер феномена танцю проявляється в його обіймах усіх рівнів людської істоти. Специфічність хореографії полягає в єдності художньо-творчих, психо-фізичних, комунікативних і кінетичних проявів людини, що визначає важкість його дослідження. Будучи одним зі спеціалізованих сфер культури, хореографія функціонально відображає завдання інтелектуально-чуттєвого відображення буття людини (втілення задуму музичного твору), з одного боку. З іншого боку, мистецтво хореографії засноване на музично-організованих, умовних, образно-виразних рухах людського тіла, тобто

втілення задуму відбувається в русі тіла як своєрідного інструменту.

Для педагогічної антропології важливе розуміння духовного як моральної самосвідомості особистості. Неодмінною його умовою є емоційне переживання. Естетичне переживання, опосередковане мистецтвом хореографії, «прояснює» моральне почуття. Виразність (експресивного, від лат. expression – вираження; емоційність) тілесно-рухової активності на його музичній основі мотивована можливістю чуттєвого (емоційного) осягнення художньої реальності. Недарма саме в естетичному вихованні та освіті міститься унікальний досвід виховання моральної самосвідомості особистості.

Естетична природа хореографічних творів зумовлює виконання танцю як індивідуальний творчий процес. Ця духовна діяльність продовжується й після виконання танцю. Образи продовжують діяти, впливають на раніше сформований досвід.

Хореографія – сфера мистецтва процесуального творення образів і чуттєвого осягнення, естетичних просторово-часових характеристик тілесно-рухової активності. У підготовці до оволодіння мистецтвом хореографії існують дві основні складові – техніка виконавської майстерності й художня виразність. Якщо перша визначає раціональне начало в танці, то друга – емоційно-чуттєве. Оволодіння технікою пов'язано з формуванням певної виконавської навички. Сформованість навички констатується, коли пам'ять дії переходить на м'язи. Перехід до несвідомого руху розвантажує свідомість для вирішення завдань образного втілення музики в танці. При цьому тільки у вільному, природо-образному тілесному русі розкриваються можливості персоналізації особистості в хореографічній творчості.

Сучасні дослідження показують, що з розвитком танцювального мистецтва відзначається тенденція в педагогічній діяльності до спортивного азарту, захопленість віртуозною технікою, що нерідко досягається на шкоду кантиленних і натхненності пластики; художність підміняється механістичністю, знеособленістю, що, у свою чергу, знижує рівень естетичного в танцювальному дійстві як

мистецтві. Педагогічний вектор, спрямований на вдосконалення танцювальної техніки актуалізує значною мірою фізичну компоненту дитини. Будучи включеним у творчий процес, дитина перетворюється на якийсь механізм, ритмічно виконує руховий комплекс. При цьому очевидним є той факт, що педагогічна мета підміняється засобом.

Висновки.

1. Окресливши філософські основи хореографічного мистецтва та психологічні основи хореографічно-педагогічної освіти Росії, виявлено, що основи хореографії, як досконале володіння своїм тілом, слід відшукувати у філософському осмисленні людини як атрибута тілесного універсуму. Тіло є передумовою розвитку людини й людства, тобто історії, культури, діяльності, комунікації, мислення, усіх видів творчості.

2. Педагогічна антропология є універсальним інструментом саморозвитку культури й мистецтва. У ній безпосередньо ставляться та вирішуються найважливіші проблеми розвитку людської особистості, сутність яких зводиться до таких питань: яка особлива реальність розвивається в людині як особистості під впливом мистецтва; які джерела цієї реальності; які механізми становлення й розвитку цієї реальності в межах індивідуального життя; які функції мистецтва в процесі педагогічного формування цієї реальності; що слід вважати основним художнім засобом розвитку особистості?

Зазначимо, що в статті розглянуто окремі аспекти розвитку хореографічно-педагогічної думки в Росії. Результати комплексного дослідження будуть висвітлені в наших наступних публікаціях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания / Б. Г. Ананьев. – СПб. : Питер, 2001. – 272 с.

2. Брушлинский А. В. Проблема субъекта в психологической науке / А. В. Брушлинский // Психологический журнал. – 1991. – № 3. – С. 10.

3. Косяк В. А. Людина та її тілесність у різних формах культури : навчальний посібник / В. А. Косяк. – Суми : Університетська книга, 2010. – 318 с.

4. Леонтьев Д. А. Очерк психологии личности / Д. А. Леонтьев. – М. : Смысл, 1999. – 224 с.

5. Слабодчиков В. И. Психология развития человека / В. Слабодчиков, Е. Исаев. – М. : Школьная пресса, 2000. – 416 с.

РЕЗЮМЕ

Ю. В. Ефименко. Система хореографическо-педагогического образования в России.

В статье описывается эволюция структуры и содержания хореографическо-педагогического образования России, период с момента зарождения высшего педагогического хореографического образования в России (с 1970-х годов) до наших дней; освещаются философские основы хореографического искусства где основы хореографии, как искусство владения своим телом, рассматриваются в философском осмыслении человека как атрибута телесного универсума. Проанализировано развитие хореографическо-педагогической мысли в России и определено, что хореографическая мысль развивалась в России в русле антропологической педагогики, идеи трактовка искусства, как посредника восхождения человека от индивидуального к духовному.

Ключевые слова: хореографическо-педагогическое образование, антропологическая педагогика.

SUMMARY

Yu. Efimenko. The system of choreographic-pedagogical education in Russia.

The article describes the evolution of the structure and content of choreographic-pedagogical education in Russia, the period from the

inception of the higher pedagogical choreographic education in Russia (since 1970-ies) to the present day. The philosophical foundations of choreographic art where the basics of choreography, as the art of possession of the body, are considered in the philosophical comprehension of man as an attribute of the physical universe. We have analyzed the development of choreographic and pedagogical thought in Russia and determined that the choreographic thought developed in Russia in the mainstream anthropological pedagogy, the ideas of interpretation of art, as a mediator of a man's ascent from the individual to the spiritual.

Key words: *choreographic education, anthropological pedagogy.*